

Володимир Конкульовський

ДО ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ У КІНОТЕКСТАХ КОМЕДИЙНИХ ПІДЖАНРІВ

Проаналізовано теоретичні аспекти функціонування концептів “життя” та “смерть” у комедійних кінотекстах. Висвітлено специфічні проблеми, що виникають при відтворенні концептуального значення у кінотекстах, описано низку дискусійних питань, що потребують дальшого вивчення та докладного опрацювання.

Ключові слова: *переклад, концепт, кінопереклад, кінотекст, вербалізація.*

На сьогодні одним з центральних понять не лише лінгвофілософії, лінгвосоціології, лінгвокультурології, лінгвокогнітології, а й, насамперед, перекладознавства вважають поняття концепту, яке, ґрунтуючись на різних підходах до його вивчення, ідентифікується як “ментальне утворення, що відображає об’єкти як предметного, так і ідеального світу, і є одиницею колективної свідомості, що зберігається в колективній пам’яті носіїв мови, характеризується багатомірністю, дискретністю смислу” [2]; “культурно відзначений вербалізований зміст, представлений у плані вираження низкою своїх мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму” [4].

У центрі пріоритетних лінгвістичних досліджень перекладознавства залишаються важливі проблеми, пов’язані з обґрунтуванням термінологічного визначення концепту релевантної теорії і практики перекладу, окресленням парадигми основних перекладознавчих труднощів, які так чи інакше пов’язані з вербалізацією ключових концептів у тексті оригіналу і тексті перекладу, описом залежності якості перекладу від лінгвокультурного складника тощо. Такі провідні науковці, як Л. Белехова, С. Жаботинська, О. Кагановська, О. Кубрякова, А. Приходько, О. Селіванова та інші ґрунтовно вивчали особливості функціонування концептів з позиції когнітивної лінгвістики, спираючись на дані концептуального аналізу текстів.

Інший перекладознавчий підхід до вивчення концепту пропонують представники лінгвокультурологічної лінгвістики та перекладознавства, а саме: С. Воркачов, В. Демецька, С. Запольських, В. Карасік, М. Лук’яненко, М. Новікова, Г. Слишкін, які розглядали лінгвоконцепт як трикомпонентне утворення, що вміщує фактуальний, ціннісний і образний елементи [4], проте у сучасному вітчизняному перекладознавстві відсутні аналогічні фундаментальні теоретико-практичні розвідки у галузі саме кіноперекладу, що і зумовлює актуальність досліджуваної проблематики.

Метою статті є вивчення особливостей відтворення ключових концептів у комедійних кінотекстах, що дозволить встановити межі допустимих змін обов’язкового та факультативного характеру під час перекладу.

Основні завдання статті можна сформулювати у такий спосіб: 1) з’ясувати роль концепту в когнітивно-комунікативній парадигмі сучасного перекладознавства загалом та в кіноперекладі зокрема; 2) дослідити важливість ідентифікації концептів у тексті оригіналу та їх адекватного відтворення в цільовій культурі; 3) обґрунтувати релевантність концептів “життя” і “смерть” піджанрам традиційної та чорної комедії відповідно.

Головними напрямками досліджень у сучасному перекладознавстві, де все більше уваги приділяється відтворенню етноспецифіки концептосфер різних культур, є опис способів вербалізації концептів у певному дискурсі та вибір способів їх передачі цільовою мовою.

У сучасній методології дослідження вербалізованих концептів традиційно виокремлюють два етапи: вивчення засобів реалізації концепту в мові на матеріалі дефініцій та словникових статей і дослідження особливостей словесного втілення концепту в мовленні на матеріалі певного типу текстів [4; 6].

Основними методами перекладацького аналізу концептів, актуальними для кіноперекладу, залишаються функціональний (контекстуальний) та концептуальний.

На думку С. Запольських, контекстуальна методика перекладацького аналізу полегшує завдання ідентифікації елементів концепту та сприяє адекватному відтворенню концепту в певному дискурсі [3]. Лінгвоконцепт як базовий термін лінгвокультурологічних досліджень мови є вербалізованим відображенням концептуальної картини світу та етнокультури народу в свідомості людини. На думку Ю. Чумака, який аналізував концепт “шлях” в англійській, французькій та німецькій мовах, концепт є культурно маркованим вербалізованим смислом, представленим у плані вираження цілою низкою мовних реалізацій [8].

Застосування методики концептуального аналізу дає змогу досліджувати текстові структури, проникаючи в глибинну семантику твору задля виявлення та розпізнання

тих завуальованих концептів, які автор привніс у свій твір, і адекватного їх відтворення у перекладі засобами іншої мови та культури, надає ширші можливості для аналізу природи індивідуально-авторського світосприймання, його розуміння як складника концептуальної картини світу і як внутрішньоорганічної й невіддільної субстанції твору [5].

Релевантними цілями нашого дослідження вбачаються запропоновані М. Лук'яченко принципи концептуального підходу до перекладу, критерії виокремлення і доперекладознавчого/перекладознавчого аналізу концепту в художньому тексті [5], що характеризуються чіткою структурованістю, логічне підґрунтя яких вповні відповідає магістральним питанням і завданням лінгвістичного складника теорії та практики перекладу. Завдяки розробленим критеріям ми можемо проаналізувати правильність відтворення перекладачем базових концептів під час роботи з кінотекстом, а також простежити логіку перекладача при виборі перекладацьких тактик, обраних для адекватного відтворення ключових, сюжетоформуєвальних комунікативно-мовленнєвих актів кінотексту.

Основними принципами концептуального підходу до перекладу за М. Лук'яченко, є:

- виявлення і збереження у цільовому тексті базових концептів;
- урахування при перекладі авторської концепції першотвору, яка визначає його зміст і стиль;
- відтворення в перекладі лінгвістичних особливостей оригіналу із залученням різних трансформацій, спричинених відмінностями між мовними і концептуальними картинами світу;
- максимально точне відтворення у перекладі екстралінгвальних явищ як компонентів загальної контекстної системи оригіналу;
- урахування мовної і концептуальної картин одержувача перекладу та його культурної традиції;
- обов'язкове зіставлення концептуальної інформації, що її містить оригінал, з тією, яку виявлятиме перекладений твір, що є важливою передумовою досягнення адекватності [5].

У роботі з кінотекстом ключовими труднощами залишаються: збереження/незбереження національно-культурної специфіки тексту оригіналу; адекватне/неадекватне відтворення перекладачем прагматичного потенціалу вихідного повідомлення; ідентифікація культуроцентричних концептів, визначення способів їх вербальної реалізації. Перекладач повинен намагатися передати в іншій традиції сутність концепції автора у магістральних мовленнєвих актах через вербальний складник тексту, враховуючи дистантність зіставляваних лінгвокультур.

Відтворення концептуальної системи кінотексту особливо важливе для такого жанру, як комедія, і особливо таких полярних піджанрів, як традиційна та чорна комедії. У роботі над комедійними фільмами перекладач знаходить у тексті знакові, культурно марковані концепти та вибирає адекватні еквіваленти цільової лінгвокультури, від яких залежить, чи буде значення ключових мовленнєвих актів збережене, чи повністю або частково нівельоване.

Для аналізу ми обрали культуроцентричні концепти для знакових і полярних піджанрів кінокомедії, а саме: традиційної та чорної комедій, що релевантні нашим дослідженням крізь призму перекладознавства.

Поняття життя і смерті актуалізують протиставлення та протистояння, водночас підтверджуючи нерозривність та неможливість існування одне без одного. Концепт “життя” розглядають через концепт “смерть”, тоді як останній, своєю чергою, репрезентований через концепт “життя”.

Під вербалізованими концептами “життя” і “смерть” ми розуміємо виражену лексичними одиницями сукупність певним чином організованих знань і уявлень мовців про ці поняття. Мовне втілення таких універсальних мегаконцептів демонструє національно-культурні відмінності та особливості картин світу різних етносів.

Виокремлення ключових культуроцентричних концептів для парадигми комедійних типів текстів передбачає застосування у нашому дослідженні лінгвокультурологічного підходу, в рамках якого можливо проаналізувати ціннісну картину світу лінгвокультури відправника та реципієнта.

Серед трьох елементів, які формують домінують концепту в рамках лінгвокультурологічного підходу, ціннісний складник є констатуючою ознакою для вичленування концепту, оскільки цінності, вищі орієнтири, що визначають поведінку людини, існують у культурі не ізольовано, а взаємопов'язано і становлять ціннісну картину світу (частину мовної картини світу) [4; 5].

На образному рівні зазвичай явище життя асоціюється зі світлом, теплом, молодістю та красою, водночас явище смерті – з темрявою та холодом.

Понятійний аспект досліджуваних культурних концептів висвітлюється тоді, коли має описовий характер визначення або доповнюється додатковим атрибутивом, завдяки чому відбувається конкретизація, яка відіграє основоположну роль.

Мегаконцепти “життя” і “смерть” входять у свідомість людини незалежно від її волі і вважаються загальнокультурними уявленнями у межах національно-етнічного стереотипу поведінки і містять низку характерних компонентів та ознак, що реалізуються за допомогою лексем. Самі життя і смерть можуть осмислюватися не лише як самостійні культурні концепти, а і як компоненти інших культурних мегаконцептів. Вони характеризуються етнокультурною маркованістю і сприймаються по-різному через велике розмаїття відмінних національних концептуальних картин світу. У кожній культурі ці концепти ма-

ють різні семантичні компоненти, що нашаровувалися разом з формуванням концептуальної картини світу певного народу. Для їх адекватної ідентифікації та інтерпретації перекладачеві допомагають етимологічні словники, у яких можна простежити походження кожного з компонентів.

“Життя” і “смерть” – магістральні мегаконцепти, адже на них “стоїть” ключова концепція комедійних текстів обраних піджанрів і саме через них аналізується і реалізується норма/антинорма.

Лексична одиниця *life* налічує 28 словникових значень, її український відповідник життя – 11, у порівнянні *death* – 15 значень, *смерть* – 5 [1; 7; 9; 10; 11]. У структурі семантичного поля концепту “смерть” можна виокремити ядерну концептуальну ознаку закінчення життя людини чи іншого живого організму, стосовно якої всі інші вважатимуться периферійними.

До ядра концепту “смерть” в англійській мові входять такі лексичні одиниці: *death, dead man, grave, tomb, to die* із наступним словниковим значенням *an act of dying, the end of life* [1; 7; 9; 10; 11].

В українській мові до ядра концепту “смерть” входять такі лексеми: *смерть, могила, домовина, згаснути, втрата, розпач, безнадія, страх, сум, туга* і словникові значення *припинення життєдіяльності організму і його загибель, припинення існування людини, тварини ... щось дуже погане, небажане* [1; 7].

Через вербалізацію концепту “смерть” у чорних комедіях усі алюзії, каламбури будуть пов’язані зі смертю, а гумористичний ефект буде будуватися антонімічно, на анормативності цього концепту в комедії. У тексті концепт “смерть” реалізується через мовлення персонажів, яке спричиняє комічний ефект.

До ядра концепту “життя” в англійській мові входять лексичні одиниці *life, birth, conduct, course* зі словниковим значенням *the condition that distinguishes animals and plants from inorganic objects and dead organisms, the animate existence or term of animate existence of an individual* [1; 7; 9; 10; 11].

В українській мові до ядра концепту “життя” входять такі лексеми: *життя, народження, душа* зі словниковим значенням *існування всього живого, стан живого організму в стадії розвитку, зросту* [1; 7].

Здебільшого випадків відтворення концептів “життя” і “смерть” у перекладі не викликає проблем, адже вони є універсальними, загальнолюдськими поняттями, проте труднощі можуть траплятися при відтворенні досліджуваних концептів крізь призму ментальності полярних лінгвокультур через специфічні уявлення щодо життя і смерті, етнічну своєрідність світосприймання.

Отже, вирішення проблем способів мовної реалізації концептів у різних культурах засобами цільової мови залишається актуальним питанням перекладознавства. Збереження та передача концептуального значення у магістральних мовленнєвих актах через вербальний складник кінотексту – одне з основних завдань кіноперекладача.

Перспективним вважається з’ясування основних перекладацьких труднощів, що так чи інакше пов’язані з вербалізацією ключових концептів кінокомедій у тексті оригіналу і тексті перекладу; окреслення залежності якості перекладу від лінгвокультурного складника комедійних фільмів.

Література

1. Вуек О. Є. Відтворення семантичних концептів “життя” та “смерть” в українських перекладах поезії В. Б. Єйтса [Електронний ресурс] / О. Є. Вуек. — Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2009ip/vuyek.php>
2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Когнитивная семантика: Материалы 2-й междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике. Ч. 2. — Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. — С. 10–13.
3. Запольських С. П. Концепт “козацтво” в історичному дискурсі: перекладознавчий аспект / С. П. Запольських / автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 20 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.
5. Лук’яненко М. П. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах / М. П. Лук’яненко / автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 20 с.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. — Запоріжжя: Прем’єр, 2008. — 332 с.
7. Український словник АБВУД Lingvo.Pro [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>
8. Чумак Ю. П. Концепт “шлях” в англійській, французькій та німецькій мовах [Електронний ресурс] / Ю. П. Чумак. — Режим доступу: <http://naub.org.ua/?p=1105>
9. Longman Advanced American Dictionary. — Harlow: Longman, 2001. — 1746 p.
10. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com/dictionary/life/death>
11. Merriam-Webster Online Dictionary [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/life/death>

The article focuses on a brief overview of the theoretic aspects of realization of concepts “life” and “death” in comedy movies. It highlights specific problems concerning rendering conceptual meaning in film texts and also a series of controversial aspects requiring further detailed elaboration.

Key words: process of translation, concept, film translation, movie script, verbalization.